

Hoewel men over zaken als deze met Bonda van mening kan verschillen, doet dit niet veel af aan de kwaliteit van zijn boek. Voor het eerst wordt hier gedetailleerd ingegaan op onderwerpen als de intrigerende relatie tussen de eenstemmige en de meerstemmige liederen, en de samenhang tussen metriek en tekstplaatsing. Dat er in dit boek geen plaats voor een muzikaal-analytische benadering van het repertoire is ingeruimd, zal vermoedelijk door verschillende lezers worden betreurd. Met het complete bronnenoverzicht in bijlage 1 zal menig onderzoeker zich daarentegen weer uiterst gelukkig prijzen. Het is niet moeilijk de auteur te vergeven dat hij in dit omvangrijke overzicht van bijna 500 liederen in meer dan 150 handschriften en drukken niet steeds geheel consequent is geweest, enkele concordanties over het hoofd heeft gezien, en incidenteel twee verschillende composities als één werk heeft beschouwd.

Dergelijke schoonheidsfoutjes zijn ook elders in het boek te bespeuren. Zo zou de paragraaf over het Kamper liedboek (77 e. v.) er bijvoorbeeld anders hebben uitgezien als het artikel van Geertruida Krans niet over het hoofd was gezien², had Bonda bij de bespreking van het leven van Noé Faignient kunnen profiteren van een recente publicatie van Godelieve Spiessens³, en komt de op bladzijde 48 vermelde *Tandernaken*-zetting van Obrecht niet voor in het handschrift uit Segovia. Op bladzijde 66-68 was het beter geweest het aangehaalde 'mi-fa'-motief te solmiseren als 'la-fa' (*fa super la*), terwijl de op bladzijde 111 vermelde Jacob Tick, die in 1453 te Leiden werd aangesteld als zangmeester van de Pieterskerk, getuige de geciteerde *Bouwstenen* heel wat jaren minder in die stad verbleef dan de tien die door Bonda worden vermeld. Kleine feilen als deze nemen evenwel niet weg, dat Bonda met deze indrukwekkende studie het onderzoek naar meerstemmige Nederlandse liederen een geweldige impuls heeft gegeven.

Eric Jas

1 Vergelijk L. Kessels, E. Jas, ed., *Jacob Obrecht, Collected works 17: Secular works and textless compositions* (1997) xlvi-I.

2 'De eerste boekdrukkers van Kampen in hun dagelijksche omgeving en het Kamper liedboek', *Verlagen en mededeelingen [van de] vereniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis*, LIX (1943) 85-103.

3 'Nieuwe biografische gegevens over Noé Faignient', *Musica Antiqua*, IX (1992) 15-17.

E. Huizenga, *Een nuttelijke practijke van chirurgien. Geneeskunde en astrologie in het Middelnederlandse handschrift Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818* (Dissertatie Groningen 1997, Middeleeuwse studies en bronnen LIV; Hilversum: Verloren, 1997, 537 blz., f99,-, ISBN 90 6550 292 0).

Zoals de ondertitel aangeeft, draait het in dit in oktober 1997 te Groningen verdedigde proefschrift om een te Wenen bewaard Middelnederlands handschrift over geneeskunde en astrologie. Wie zich afvraagt waarom aan één en dan juist dit handschrift een heel proefschrift — en nog dik ook — is gewijd, dient zich te realiseren dat er heel wat bij komt kijken om een eveneens omvangrijk verzamelhandschrift als het onderhavige te onderzoeken op ontstaan en functioneren in zijn tijd. Want dat is wat Huizenga zich ten doel heeft gesteld. Dat zijn keus op juist dit handschrift is gevallen heeft te maken met de rijke inhoud — het is met 317 bladen het grootste medische verzamelhandschrift in het Middelnederlands — én de relatieve onbekendheid ervan. Het was niet Huizenga's bedoeling het handschrift te editeren, al zou daar, naar hij zelf aangeeft, alle redenen toe zijn. Zijn onderzoek biedt evenwel een belangrijke aanzet voor een toekomstige editie.

Huizenga's boek is opgebouwd uit zeven hoofdstukken, die tezamen bijna tweederde van het

geheel uitmaken, eenzelfde aantal appendices, een vaktechnische woorden- en begrippenlijst, de gebruikelijke bibliografie en samenvatting, en uitgebreide registers. De auteur heeft er werkelijk alles aan gedaan om de lezer wegwijs te maken in een bepaald ingewikkelde materie. Didactisch, zorgvuldig en ambachtelijk zijn de kwalificaties die zich aan de lezer als vanzelfsprekend opdringen.

In het inleidende hoofdstuk situeert Huizenga zijn onderzoek binnen de vrij recente stroming in de medioneerlandistiek die behalve de tekst zelf ook de sociaal-historische en culturele context waarbinnen de tekst tot stand kwam, onderzoekt. Dat betekent dat onder meer wordt nagegaan wie in welke rol (bijvoorbeeld auteur, kopiist, opdrachtgever) bij de boekproductie en -consumptie waren betrokken, in welke milieus en institutionele context dit alles plaatsvond, en ook hoe de latere overlevering is verlopen. Teneinde de ontstaansgeschiedenis en het functioneren van het bewuste handschrift, een typisch staaltje van *artes-* oftewel gebruiksliteratuur, te achterhalen hanteert Huizenga achtereenvolgens drie benaderingswijzen. Hij begint met onderzoek naar het handschrift als materieel object (hoofdstuk 2), daarna analyseert hij de inhoud van de traktaten in het handschrift (hoofdstukken 3 en 4), en ten slotte bestudeert hij de sociaal-culturele en historische context ervan in een hoofdstuk over andere middeleeuwse medisch-astrologische handschriften en een over de ontwikkeling van de diverse groepen geneeskunstbeoefenaren in de late Middeleeuwen (hoofdstukken 5 en 6).

De speurtocht leidt uiteindelijk tot de conclusies dat het handschrift na 1490 moet zijn geschreven, dat de kopiist, gezien de fouten in de tekst, zelf geen geneeskunstbeoefenaar kan zijn geweest, dat de compilerator c. q. opdrachtgever tot de geleerde bovenlaag van de chirurgengstand moet hebben behoord, dat het een kopie vanuit de volkstaal en niet vanuit het Latijn betreft, en dat de herkomst in het gebied ten oosten van Brussel moet worden gezocht. Een nadere identificatie van kopiist of compilerator bleek evenwel niet mogelijk.

Wat vertelt deze studie over medische denkbeelden en praktijk in de Nederlanden van de late Middeleeuwen? Weliswaar zijn alle in het handschrift opgenomen teksten gekopieerd vanuit de volkstaal, toch betreft het veelal eeuwenoude teksten die eerder in het Latijn waren gesteld. Dat er eind vijftiende eeuw vraag was naar dergelijke teksten geeft natuurlijk aan dat ze door toenmalige geneeskunstbeoefenaren als betekenisvol en nuttig werden beschouwd. Huizenga's studie geeft een prachtig beeld van het type teksten dat de meer ontwikkelde geneeskunstbeoefenaar, in dit geval een chirurg, in zijn bagage had of meende te moeten hebben. Zo bevat het handschrift naast astrologische en astronomische informatie, van belang voor zowel diagnose als (tijdstip van) therapie, en een gebed tot Maria (andere heiligen vermeldt Huizenga niet) onder meer de *Circa instans*, een twaalfde-eeuws Salernitaans kruidenboek met *simplicia*, de *Quinta essentia*, een veertiende-eeuws alchemistisch-medisch traktaat van de franciscaan Johannes de Rupescissa waarin ook duivels figureren, het *Antidotarium Nicolai*, een twaalfde-eeuws medicijnboek met *composita* geschreven door de Salernitaanse geneesheer en leraar Nicolaus, en de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis, een dertiende-eeuws, te Padua voltooid chirurgisch handboek.

Wat echter naar verhouding onderbelicht blijft is in hoeverre deze teksten in de loop der tijd inhoudelijke wijzigingen hebben ondergaan, en in hoeverre geneeskunstbeoefenaren in de Nederlanden hierin een aandeel hebben gehad. Evenmin wordt, meer in het algemeen, aangegeven welke oude teksten in onbruik raakten en welke nieuwe er eventueel voor in de plaats kwamen. Volgens Huizenga's voorstelling van zaken werd medische kennis eeuwenlang gekopieerd en waren eventuele verschillen tussen de gekopieerde producten vooral een gevolg van selectie, het wel of niet overnemen van bepaalde informatie. Hooguit voegde de gebruiker van het gekopieerde werk in de kantlijn van de tekst korte notities toe die de toegankelijkheid en het gebruiksgemak moesten vergroten.

Het is echter nog maar de vraag of het proces van medische kennisverwerving en kennisoverdracht echt zo'n statische aangelegenheid was. Alhoewel bekend is dat bepaalde ideeën, zoals de humorenleer, en de daarmee samenhangende medische praktijk, bijvoorbeeld het aderen, een grote mate van bestendigheid kenden, kan dit toch niet voor het hele medische gedachtegoed worden volgehouden. Zo wijst Huizenga zelf min of meer terloops op de ontvankelijkheid van Bologna, waar chirurgie en anatomie tot het medische curriculum behoorden, voor medische innovaties, die mede tot stand kwamen dankzij dissectie op overledenen en geëxecuteerde misdadigers vanaf het begin van de dertiende eeuw (266). Maar daar blijft het zo ongeveer bij. In Huizenga's studie ligt het accent op de overdracht van bestaande medische kennis zonder dat het aspect van continuïteit wordt geïmplementeerd. Hier ligt mijns inziens nog een uitdaging voor verder onderzoek.

Al met al is deze dissertatie evenwel een zeer informatief en geleerd boek, een aanwinst voor medisch-historisch Nederland en België!

Marijke Gijswijt-Hofstra

NIEUWE GESCHIEDENIS

H. van Harten-Boers, Z. van Ruyven-Zeman, met medewerking van C. E. Coebergh-Surie, e. a., *The stained-glass windows in the Sint Janskerk at Gouda. The glazing of the clerestory of the choir and of the former monastic church of the regulars* (Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 1997, 183 biz., f200,-, ISBN 90 6984 197 5).

Dit is de eerste Nederlandse aflevering van het *Corpus vitrearum mediæ ævi*, een serie met reeds vele publicaties over gebrandschilderde ramen in ruim elf Europese landen en de Verenigde Staten. Zij stelt zich ten doel dergelijke glazen uit de Middeleeuwen en Renaissance te bestuderen, per specifieke bij elkaar horende reeks, met een volledige geïllustreerde catalogus en inleiding. Wat de gebrandschilderde glazen van de Sint-Janskerk in Gouda aanging werd het initiatief al in 1987 genomen en in het volgende jaar werd het huidige Nederlandse comité gevormd. Dit deel bevat de bestudering van twee groepen glazen in chronologische volgorde (de overige zullen in nog twee te verschijnen afleveringen aan bod komen). Het betreft ten eerste een reeks van dertien glazen van Christus en de apostelen in de ramen boven het koor van de kerk. Daarnaast worden zeven glazen uit de voormalige Goudse kloosterkerk der regulieren met het lijden, de verrijzenis en de hemelvaart van Christus behandeld. De eerste serie dateert voor een deel uit de jaren 1530-1550. De tweede waarschijnlijk uit 1556-1559. Maar daarmee is niet alles gezegd, want deze groep is rond 1580 na de doorvoering van de Reformatie op bevel van het stadsbestuur uit het voormalige klooster weggehaald en in twee raamopeningen van het koor 'samengeperst', wat natuurlijk ten nadele uitpakte van de glazen, die toen elk nog drie bij zeven meter maten. In 1934 werden zij gerestaureerd op kosten van de Rotterdamse reder (en niet bankier zoals hij wordt genoemd) W. van der Vorm, die ten slotte ook de bouw van een kapel buiten de kerk financierde, waar zij in de oude vorm werden aangebracht. Van groot belang bij deze en andere restauraties was de omstandigheid, dat de oorspronkelijke cartons met de tekeningen van de glazen altijd in de Sint-Janskerk bewaard zijn gebleven, waardoor men een zeker houvast had. De historicus, die dankzij deze publicatie de gang van de gebrandschilderde ramen door de eeuwen volgt, kan die slechts kenschetsen als 'onrustig'. In de conservatiekaarten van de situatie van het glas blijkt bovendien, dat slechts